

ВПЛИВ ІНСТИТУТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ НА ФОРМУВАННЯ Й РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ

Науково-аналітична доповідь до 33-ї річниці Незалежності України

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6206>

РАДКЕВИЧ

Валентина Олександрівна

доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України,
директор Інституту
професійної освіти
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. Висвітлено період формування в Незалежній Україні нової державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, орієнтованої на потреби цифрової ринкової економіки, та схарактеризовано вплив Інституту професійної освіти НАПН України на процес її формування й реалізації у сфері підготовки робітничих кадрів. Здійснено аналіз освітніх документів, що відображали ідеологію й політику України, зумовлюючи певні зміни у розвитку професійної і фахової передвищої освіти (визначення стратегії розвитку професійно-технічної освіти, формування нової мережі її закладів, розроблення системи оновлення змісту та забезпечення якості, удосконалення підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, організація науково-методичного супроводу). Діяльність Інституту висвітлена у кількох його важливих іпостасях (як агента впливу на формування змісту державної політики у сфері професійної та фахової передвищої освіти України і як суб'єкта підготовки нових «агентів змін» для забезпечення системної модернізації професійної освіти й подальшого сталого розвитку українського суспільства) і напрямках впливу на зміст державної освітньої політики (вивчення контексту розвитку професійної освіти, моніторинг її сучасного стану, забезпечення балансу між складниками державної освітньої політики у сфері підготовки робітничих кадрів, сприяння вдосконаленню правових засад розвитку освіти, участь в освітньому прогнозуванні). Показано важливість запровадження в умовах війни принципів гуманізації і гуманітаризації професійної підготовки майбутніх фахівців для прискорення повоєнного відновлення вітчизняної економіки та подальшого сталого розвитку українського суспільства.

Ключові слова: професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; підготовка робітничих кадрів; Інститут професійної освіти НАПН України.

Війна рф проти України висвітлила геополітичні зв'язки між народами, державами, урядами, численними соціальними процесами, зробивши їх очевидними навіть для багатьох пересічних громадян. Соціальні й політичні феномени як ніколи раніше постали перед людством у всій своїй діалектичній взаємозалежності, демонструючи на теренах Новітньої Української Історії сумнозвісний «ефект метелика». І серед безлічі цих феноменів — професійна освіта Незалежної України — особливий компонент економічного і духовного життя українського суспільства, увага на якому лише починає фокусуватися. Сучасна Україна переживає переломний момент своєї історії, коли старі ідеологічні стереотипи, принципи, традиції поступаються новій системі ціннісних орієнтирів, відкриваючи нові можливості гуманізації і гуманітаризації професійної освіти, як сфери,

що має найтісніші зв'язки, з одного боку — з економікою країни, її ринком праці, фінансовою незалежністю і сталим розвитком, а з іншого, — з основами світогляду людини-фахівця. Саме тому сучасна філософія освіти має зосереджуватися на визначенні сутності професійної освіти як світоглядної основи розвитку особистості фахівця цифрової ери, здатного будувати власну кар'єру в умовах цивілізаційних викликів і національних трансформацій.

Історія розвитку професійної освіти в Україні вже була предметом наукового вивчення. Вона періодизована, охарактеризована і проаналізована з точки зору істориків кількох епох та з огляду на їхні ідеологічно-ціннісні орієнтири. Її реперні точки — це важливі освітні документи, що віддзеркалювали ідеологію й політику держави, визначаючи відповідні повороти у розвитку цієї важливої освітньої галузі. Одним із перших таких документів, наприклад, можна вважати ухвалені у 1888 р. «Основні положення про промислові училища», які засвідчували курс російської імперської політики на розвиток промисловості і знаменували початок створення систем промислової, сільськогосподарської і жіночої професійної освіти, що на українських теренах залишалися відносно незмінними майже сто років.

Інформацію про особливості впливу державної політики на становлення й розвиток професійної освіти містять праці істориків російської імперії І. Анопова (1889), І. Стебута (1870), І. Максина (1909), радянського періоду (Звягільський, & Іванов, 1927; Авдієнко, 1927; Альберштейн, & Ястржембський, 1929; Сірополко, 1927; 1934; 1937; Пузанов, & Терещенко, 1980), Незалежної України (Лікарчук, 1999; Єршова, 2006, 297-354; Ничкало, 2008; 2014; Радкевич (ред.), 2021, с. 14-97; Селецький, 2011 а; 2011 б; 2012 та ін.).

Наприкінці першого десятиліття Незалежності України було здійснено низку кроків з **формування нової державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти** (далі — П(ПТ)О), орієнтованої на потреби ринкової економіки. Академік НАПН України Н. Ничкало (2008, с. 4-5) називає цей період «трансформаційним», акцентуючи увагу на тому, що нові нормативно-правові акти були покликані здійснити не лише формальні перетворення в системі професійно-технічної освіти, але й суттєво змінити істотні властивості цього освітнього феномена. Основними такими документами стали Закон України «Про професійно-технічну освіту» (1998), що й досі визначає

ключові напрями розвитку сучасної професійної освіти, та постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження комплексних заходів щодо реформування ступеневої професійно-технічної освіти, спеціалізації та перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів» (1998). На базі цих документів протягом перших 20 років Незалежності України було сформовано нову розмаїту мережу закладів освіти (багатофункціональні регіональні та галузеві професійні освітні центри, курси для перепідготовки незайнятого населення, вищі професійні училища, центри професійно-технічної освіти, професійні ліцеї). Найбільшою була мережа професійно-технічних навчальних закладів (далі — ПТНЗ) державної (991 заклад освіти з контингентом 431,2 тис. осіб) і недержавної (924 заклади освіти з контингентом 89 тис. учнів і слухачів) форм власності, з яких 309 закладів освіти з підготовки кваліфікованих робітників для промисловості, 177 — будівництва, 252 — агропромислового комплексу, 132 — сфери послуг. Крім того, у 2011 р. вже функціонувала мережа ПТНЗ «нового типу»: вищих професійних училищ (181), центрів професійно-технічної освіти (57), професійних ліцеїв (482) (Верховна Рада України, 2011).

До 2011 р. було також ухвалено закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» (2003) та «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» (2004). Видано низку Указів Президента України, що стосувалися розвитку професійно-технічної освіти: «Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» (1996), «Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року (у тому числі щодо питань розвитку професійно-технічної освіти» (1999), «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» (2004), «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні (у тому числі щодо професійно-технічної освіти» (2005), «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 вересня 2007 року «Про заходи щодо подолання демографічної кризи та розвитку трудових ресурсів потенціалу України» (2007), «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2009 року «Про стан соціально-демографічного розвитку, охорони здоров'я і ринку праці в Україні» (2009), «Про

заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010). Прийнято Постанову Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» (2003) й ухвалено кілька актів Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки» (2006), «Про схвалення плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах» (2007), «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки» (2010).

Крім того, було також запроваджено 423 підзаконні акти Кабінету Міністрів України (далі — КМУ), Міністерства освіти і науки України (далі — МОН України) та інших державних інституцій, що стосувалися функціонування закладів та установ системи професійно-технічної освіти в нових соціально-економічних умовах. Серед них: «Положення про професійно-технічний навчальний заклад» (1998), «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах» (1998; 2006), «Положення про порядок кваліфікаційної атестації та присвоєння кваліфікації особам, які здобувають професійно-технічну освіту» (1998), «Порядок надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики» (1999), «Порядок працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводилася за державним замовленням» (2010), «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» (1998), «Положення про ступеневу професійно-технічну освіту» (1999), «Положення про організацію професійного навчання незайнятого населення за модульною системою» (1999), «Положення про професійне навчання кадрів на виробництві» (2001), «Положення про організацію навчально-виробничого процесу на виробництві» (2006).

У 1991-2011 рр. було визначено *стратегію розвитку професійно-технічної освіти*, що відображено у таких документах як: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)» (1993), Національна доктрина розвитку освіти (2002), «Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні» (2004). Здійснено спробу *створення системи оновлення змісту професійно-технічної освіти*. З цієї

метою було затверджено: «Класифікатор професій ДК 003-95» (1995), Національні класифікатори України «Класифікатор професій ДК 003 : 2005» (2005), «Класифікатор професій ДК 003 : 2010» (2010), «Державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» (2007), Державний стандарт професійно-технічної освіти, (2002). На кінець 2011 р. було затверджено і впроваджено нові стандарти з 192 професій та підготовлено проекти нових стандартів з 300 професій.

Формування мережі закладів професійно-технічної освіти зумовило необхідність створення умов для *забезпечення її якості*. З огляду на це, у 1996-2011 роках поступово формувалася система ліцензування, атестації й акредитації ПТНЗ. Було також затверджено низку положень, що регламентували цю акредитаційну діяльність, серед них: «Про Державну акредитаційну комісію» (1996; 2003), «Про регіональну експертну раду з питань ліцензування та атестації навчальних закладів» (1996; 2003), «Про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи» (2003), «Про атестацію професійно-технічних навчальних закладів» (1996), «Порядок ліцензування освітніх послуг» (2003), «Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері професійно-технічної освіти» (2003), «Порядок здійснення контролю за дотриманням Ліцензійних умов надання освітніх послуг» (2003), «Порядок ліцензування діяльності з надання освітніх послуг» (2007).

За перші двадцять років Незалежності України було *сформовано систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів* професійно-технічної освіти. З цієї метою у 1994 р. в м. Харків створено Українську інженерно-педагогічну академію. На базі Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти відкрито Державну академію керівних кадрів освіти (згодом — Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти, а з 2007 р. — Університет менеджменту освіти НАПН України). Ця установа здійснює підвищення кваліфікації не лише педагогів, але й керівників закладів освіти та установ системи П(П)О. Відбулася реорганізація Донецького інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, що в 2007 р. був підпорядкований Національній академії педагогічних наук України. Нині — це Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет

менеджменту освіти» НАПН України. Підготовкою педагогічних кадрів для системи П(ПТ)О отримали змогу займатися і заклади вищої освіти I-II рівнів акредитації, створені на базі індустріально-педагогічних технікумів, та III-IV рівнів акредитації, створеними спеціальними підрозділами з підготовки педагогічних кадрів для системи професійно-технічної освіти.

Ще одним важливим компонентом розвитку державної політики у сфері професійної освіти є формування системи її *науково-методичного забезпечення*, розроблення якого покладалося на МОН України, Академію педагогічних наук України (нині — Національна академія педагогічних наук України) і низку закладів вищої освіти. У 1992 р. було створено перший в Україні Харківський обласний навчально-методичний центр професійно-технічної освіти (з 1999 р. — Науково-методичний центр професійно-технічної освіти). У 1998 р. затверджено Положення про Республіканський (Автономна Республіка Крим), обласний, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні центри професійно-технічної освіти. Нині подібні центри функціонують в усіх областях України. У 2000 р. затверджено Положення про методичну роботу у професійно-технічному навчальному закладі.

З метою забезпечення науково-методичного супроводу професійно-технічної освіти було засновано всеукраїнський журнал «Професійно-технічна освіта» (1997) і низку регіональних друкованих видань для системи професійно-технічної освіти: харківська обласна газета «Вісник профосвіти» (м. Харків, 1992); науково-методичний журнал «Професійна освіта: теорія і практика» (м. Харків, 1995); обласний науково-методичний вісник «Професійна освіта», (м. Хмельницький, 1995).

У 1997 р. в НАПН України було створено *Відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти*, яке в 2008 р. було перейменовано у Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України. У 2006 р. з метою організації науково-методичного супроводу професійно-технічної освіти було засновано дві наукові інституції: Відділення змісту професійно-технічної освіти (у структурі Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України на базі Науково-методичного центру професійно-технічної освіти) та *Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України* (розпорядження Кабінету Міністрів України «Про

утворення Інституту професійно-технічної освіти», 2006).

Сучасні освітні виклики, пов'язані з війною і кардинальними геополітичними змінами, вже зараз змушують українських педагогів-істориків повернутися до переосмислення історичного шляху вітчизняної професійної освіти, зокрема на теренах Незалежної України, і вивчення того внеску, що був зроблений науковим колективом нині Інституту професійної освіти НАПН України за 15 років свого існування в 33-річній історії Незалежної України.

Рік заснування Інституту не фіксується офіційною історіографією вітчизняної професійної освіти як переломний чи стартовий. Водночас, із позицій сучасних проблем і реалій це — все ж непересічний рік, що мав у майбутньому помітний вплив на зміст державної освітньої політики і розвиток професійної освіти. 2006 рік значиться в українській історії як час великої політичної кризи, що проявилася у затяжній боротьбі за контроль над парламентом та урядом двох різних політичних систем — «помаранчевої» («Наша Україна», «Блок Юлії Тимошенко, Соціалістична партія України») та «біло-блакитної» («Партія регіонів», комуністична партія України). Боротьба скінчилася переходом соціалістів до коаліції з регіоналами і комуністами (в обмін на крісло спікера для О. Мороза), створенням уряду В. Януковича і поверненням до влади й до системи освіти України головного українофоба й лоббіста російської ідеології в Україні Д. Табачника. На совісті цієї політсили низка політичних і освітніх провокацій, що мали трагічні наслідки: «мовний» розкол України, лобювання масового відкриття університетів, що в підсумку зруйнувало баланс між вищою і професійною освітою, здача Криму до 2042 р. в оренду чорноморському флоту РФ і перетворення півострова на військову базу, з якої почався наступ на суверенітет України, що зрештою привів до повномасштабної війни 2022 року і безпрецедентних утрат вітчизняної професійної освіти.

На такому політичному тлі відбувалося становлення нової наукової установи, яка пройшла випробування політичної нестабільності, ставши інноваційною інституцією, що здійснює нині фундаментальні і прикладні дослідження з пріоритетних напрямів професійної (професійно-технічної) освіти і фахової передвищої освіти (далі — ФПО) для розв'язання актуальних теоретичних та методологічних проблем у галузі педа-

гоїки і психології освіти, забезпечуючи цілісний науково-методичний супровід підготовки майбутніх фахівців і професійного розвитку педагогів з урахуванням соціально-економічних змін, запитів українського суспільства й індивідуальних потреб окремих особистостей у кар'єрному зростанні (Радкевич, & Єршова, 2023, с. 5). Відповідно до постанови Президії НАПН України від 27 січня 2022 р. № 1-2/1-18 Інститут професійно-технічної освіти НАПН України було перейменовано в Інститут професійної освіти Національної академії педагогічних наук України (далі — ІПО НАПН України; Інститут). У 2021 р. рішенням Експертної комісії з проведення державної атестації наукових установ МОН України (наказ від 2.06.2021 р. № 615) наукову установу віднесено до I класифікаційної групи з атестаційною оцінкою 3.91/3.68 строком на п'ять років.

Місія Інституту як провідної наукової установи у сфері професійної освіти відображена в гаслі «Від наукових досліджень — до кращих освітніх практик», а візія полягає в гармонійному поєднанні наукової діяльності, освітнього процесу і науково-методичного супроводу підготовки фахівців інноваційного типу — особистостей, громадян, професіоналів. Базовими цінностями Інституту визнано: людиноцентризм, демократизм, розвиток особистості, академічну свободу, добросовісність і культуру, самоврядність, лідерство, партнерство, відкритість, прогностичність, інноваційність, якість, зв'язок із практикою, результативність (Радкевич, & Єршова, 2023, с. 7)

Наукові дослідження в Інституті здійснюються відповідно до «Основних напрямів наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні», затверджених загальними зборами НАПН України 8.11.2012 р., «Пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в НАПН України на 2018-2022 рр.», а також перспективних та річних тематичних планів науково-дослідних робіт. Наукова тематика погоджується, затверджується й координується Відділенням професійної освіти і освіти дорослих НАПН України і спрямовується на реалізацію основних положень Конституції України, виконання заходів, визначених Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті, законами України «Про освіту» (2017), «Про професійно-технічну освіту» (1998), «Про фахову передвищу освіту» (2019), «Про вищу освіту» (2014), «Про інноваційну діяльність» (2002), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), «Про

наукову і науково-технічну експертизу» (1995), указами Президента України «Про заходи щодо пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010), «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Національною економічною стратегією — 2030, розпорядженнями Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року», «Про схвалення Стратегії розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року», «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», «Про затвердження Державної Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», Концепцією розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в Україні (2018), Концепцією підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (2018), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018), іншим законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість виконання яких надана Верховною Радою України, у т.ч. з урахуванням Брюггського Комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти та навчання на період 2011-2020 рр.; національних освітніх проектів Плану відновлення України (2022). У 2018 р. було ухвалено Стратегію розвитку освітньої діяльності Інституту на 2018-2025 роки, а в 2020 р. — затверджено нову Стратегію розвитку Інституту на 2020-2025 роки.

Нині наукові дослідження виконуються в Інституті колективами шести лабораторій (технологій професійного навчання, електронних навчальних ресурсів, дистанційного професійного навчання, професійної кар'єри, зарубіжних систем професійної освіти і навчання, науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах). Виконанню наукових досліджень сприяють науково-організаційний відділ і чотири наукові центри, що функціонують на громадських засадах (енергоефективності, сучасних професій і технологій навчання, психологічного супроводу діяльності педагогічних працівників закладів професійної освіти (до 2023 р. — здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу), управлінських технологій професійної освіти). Важливим структурним підрозділом Інституту є бібліотека, що сприяє популяризації результатів наукових досліджень та здійсненню освітньої діяльності в науковій

установі. Для реалізації освітніх цілей Інституту створено кафедру професійної освіти і навчання, що забезпечує реалізацію двох освітніх програм — з підготовки магістрів і докторів філософії (Радкевич, & Єршова, 2023, с. 10).

Історія становлення і розвитку наукової установи в умовах соціально-політичної нестабільності, кризи фінансування, кадрових скорочень, пандемії і війни загартувала колектив, спонукаючи його не лише бути активним *агентом впливу на формування державної політики* у сфері професійної та фахової передвищої освіти України, але й готувати таких *«агентів змін»* для забезпечення системної модернізації професійної освіти й подальшого сталого розвитку українського суспільства. Експертна й дорадча діяльність науковців Інституту базується на положеннях Закону України «Про освіту» (ст. 5.1), де законодавчо закріплено пріоритетний статус освіти й визнано, що її фінансування є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства, інноваційний, соціально-економічний і культурний поступ держави. Базовим є також для вчених Інституту визнання державою наукових досліджень, вітчизняного й іноземного досвіду функціонування й розвитку освітніх систем вагомими детермінантами реалізації стратегічних освітніх цілей держави й суспільства (ст. 5.3). Отже, органи влади мають забезпечувати для науково-педагогічної спільноти відкритий доступ до всіх документів державного прогнозування і стратегічного планування, необхідних для формування змісту державних, регіональних та місцевих програм і планів діяльності у сфері освіти (ст. 5.4). У свою чергу, наукова спільнота має активно долучатися до реалізації державної освітньої політики, прагнучи спільними зусиллями досягти її збалансованості.

Рис. 1. Уплив ІПО НАПН України на складники державної політики у сфері П(ПТ)О та ФПО

Таким чином, вплив Інституту професійної освіти НАПН України на формування змісту дер-

жавної політики у сфері П(ПТ)О та ФПО базується на участі вчених у розробленні і громадському обговоренні сучасного освітнього законодавства та передбачає створення умов для *забезпечення системного впливу наукових досліджень Інституту на формування усіх складників державної політики у сфері освіти*, а саме: вивчення контексту розвитку П(ПТ)О і ФПО, поєднання історичного досвіду П(ПТ)О і ФПО з результатами моніторингу їх сучасного стану, розроблення правових механізмів їх взаємодії з політикою в інших галузях функціонування держави, забезпечення балансу між компонентами освітньої політики (символічним і матеріальним; цільовим і процедурним; регулятивним і дерегулятивним), сприяння реалізації її прогностичної функції.

Велике значення вченими ІПО НАПН України приділяється розробленню такого складника державної освітньої політики, як *врахування контексту* (історичного, соціального, економічного, регіонального), в якому відбувається реформування освітньої системи. З огляду на це, науковцями Інституту безпосередньо розроблено енциклопедії: «Протехосвіта України: ХХ століття» (Ничкало, 2004), «Професійна (професійно-технічна) освіта України: початок ХХІ століття» (Радкевич, ред., 2021). Триває робота зі створення нової «Енциклопедії освіти». Постійно оновлюються й перевидаються матеріали «Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (Кремень, 2011; 2016; 2021), що мають допомагати освітнім менеджерам усіх рівнів, а також науковцям і здобувачам вищої освіти враховувати історичний, соціально-економічний, регіональний контексти в процесі модернізації П(ПТ)О, ФПО та виконанні наукових досліджень. Усі наукові роботи, що виконувалися вченими Інституту обов'язково містять історичний і соціально-економічний аспекти вивчення відповідної наукової проблеми, що відображені в кінцевих результатах наукових досліджень.

Другий складник державної освітньої політики потребує поєднання історичного досвіду освіти з результатами *моніторингу її сучасного стану, ґрунтовне вивчення кращого досвіду зарубіжних систем професійної освіти і навчання*. Моніторингові та інформаційно-аналітичні дослідження є важливими результатами експертної діяльності вчених Інституту. З метою вивчення досвіду професійної освіти і навчання (далі — ПОН) розвинених країн світу в Інституті функціонує лабораторія зарубіжних систем професійної освіти і навчання,

наукові співробітники якої опрацювали колосальний пласт зарубіжного досвіду, проаналізували його та зробили доступним широким колам науково-педагогічної громадськості. Підготовлені вченими Інституту моніторингові та науково-аналітичні матеріали з проблем реформування системи П(ПТ)О України й аналізу досвіду розвитку ПОН у розвинених країнах світу публікуються на сторінках електронного фахового видання «Професійна педагогіка». Зокрема, на сторінках видання було оприлюднено: тенденції трансформаційних змін професійної освіти в добу Незалежності України (Радкевич, 2020a; 2020b); аналітичні матеріали щодо стану модернізації П(ПТ)О відповідно до потреб суспільства та вимог ринку праці (Радкевич, 2021); висновки щодо трансформації системи цінностей учнівської і студентської молоді в контексті реформування вітчизняної професійної освіти (Єршова, Л., 2019); висновки щодо стану готовності системи професійної освіти до протидії реальним і потенційним загрозам національній безпеці та національним інтересам України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів (Радкевич, & Єршова, 2022); тенденції розвитку державно-приватного партнерства у сфері ПОН в країнах ЄС (Радкевич, 2022b); узагальнення щодо досвіду підготовки учителів закладів загальної освіти в Німеччині, Франції та Італії (Олефіренко, Пригодій, & Вороніна-Пригодій, 2022); регіональні особливості європейської системи державно-приватного партнерства (далі — ДПП) у сфері П(ПТ)О (Вороніна-Пригодій, & Кравець, 2022), економічні передумови його запровадження у сфері професійної освіти в Україні (Попова, 2022); аналітичні матеріали щодо стану розвитку цифрової компетентності у педагогів і здобувачів П(ПТ)О (Пригодій, 2019) та рекомендації щодо імплементації в систему освіти України європейського досвіду формування цифрових компетентностей (Єршова, О., 2022).

У 2017 р. з метою узагальнення експериментальних і моніторингових досліджень Інститут започаткував *видання інформаційно-аналітичних матеріалів* «Професійна (професійно-технічна) та фахова передвища освіта», орієнтованих на розробників сучасного освітнього законодавства, працівників регіональних органів управління професійною освітою, керівників навчально (науково)-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти (далі — НМЦ ПТО), закладів П(ПТ)О і ФПО, педагогів і науковців, які цікавляться питаннями розвитку й

науково-методичного супроводу модернізації системи професійної освіти в Україні і можуть мати вплив на формування державної освітньої політики (Радкевич, & Артюшина, 2017). У виданні 2019 р. наукова увага була зосереджена на вирішенні проблеми підготовки фахівців інноваційного типу з високим рівнем професіоналізму, глобальним мисленням, розвиненою цифровою компетентністю, високим рівнем професійної мобільності на ринку праці шляхом створення мережі Центрів професійної кар'єри, впровадження системи дистанційного навчання, використання в освітньому процесі проєктних технологій, урахування досвіду функціонування систем професійної освіти й навчання в країнах Європейського Союзу (Радкевич, & Єршова, 2019). У 2021 р. вийшло два інформаційно-аналітичних збірники. У першому, на основі отриманих експериментальних даних, сформульовано рекомендації щодо: вдосконалення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності, впровадження елементів дуальної форми навчання, оцінювання якості фахівців у закладах ФПО, розвитку професійної компетентності майстрів виробничого навчання, впровадження в закладах П(ПТ)О проєктного менеджменту, підготовки педагогів до розроблення й застосування SMART-комплексів, професійного самовдосконалення педагогів у міжкурсовий період підвищення кваліфікації (Радкевич, & Єршова, 2021). У другому виданні — П(ПТ)О України представлено в контексті євроінтеграційних процесів. Зокрема, висвітлено результати аналізу європейської системи професійної освіти (функціонування її закладів, формування й оновлення змісту освітніх програм, забезпечення якості підготовки фахівців) та обґрунтовано доцільність застосування певних європейських інновацій для модернізації вітчизняної системи професійної освіти (Радкевич, Бородієнко, & Кравець, 2021).

Для забезпечення доступності підготовлених ученими Інституту матеріалів моніторингового, довідкового, інформаційно-аналітичного й експертно-аналітичного характеру в електронній бібліотеці наукової установи створено спеціальну рубрику «*Довідкові видання*» (Інститут професійної освіти НАПН України, 2024).

У 2022 р. започатковано видання *інформаційно-аналітичних матеріалів за кожною завершеною науковою темою* з оприлюдненням їх у відповідних рубриках електронного продовжува-

ного видання «Інноваційна професійна освіта», в яких висвітлено матеріали щодо: стану й розвитку цифрової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників аграрної, будівельної і машинобудівної галузей (Пригодій, 2022); підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу (Закатнов, ред., 2023); розвитку професійної компетентності майстрів виробничого навчання закладів П(ПТ)О (Кручек, ред., 2023); впровадження елементів дуальної форми здобуття П(ПТ)О (Кулалаєва, ред., 2023); розвитку проєктного менеджменту в закладах П(ПТ)О (Радкевич, & Кравець, ред., 2024).

Системне вивчення зарубіжного досвіду розвитку ПОН та значні результати інформаційно-аналітичної діяльності дають ученим Інституту змогу готувати й подавати ґрунтовні пропозиції до багатьох документів національного значення. Такими, наприклад, є інформаційно-аналітичні матеріали для: парламентських слухань «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (2019); Державної доповіді про становище молоді в Україні за підсумками 2018 р. (Пеша, ред., 2019); Стратегії розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року та плану заходів щодо її реалізації (2020); Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2030 року та плану заходів щодо її реалізації (2020); розгляду питання на засіданні РНБО України «Про стан готовності системи освіти до протидії та подолання реальних і потенційних загроз національній безпеці та національним інтересам України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів» (2022); проєкту Резолюції круглого столу «Функціонування професійної (професійно-технічної) освіти в умовах воєнного стану» (2022); Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки (2022), проєкту «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходів щодо її реалізації до 2025 року (2022).

Важливим складником державної освітньої політики є *створення науково-обґрунтованих правових механізмів її взаємодії з політиками інших галузей життєзабезпечення держави*. Врахування цього складника передбачено в меті Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічної) освіта» на період до 2027 року (2019) та у визначених нею шляхах і способах розв'язання постав-

лених проблем. Зокрема, сфокусовано увагу на запровадженні державно-приватного й соціального партнерства та зміцненні його зв'язку з ринком праці. Щоб забезпечити участь науковців Інституту в реалізації означеного складника державної освітньої політики, на всі науково-практичні заходи Інституту запрошуються відповідні стейкхолдери, зацікавлені в розвитку системи П(ПТ)О та ФПО. Серед них представники: профільних міністерств, громадських організацій, наукові, науково-педагогічні працівники, керівники закладів освіти, НМЦ ПТО, роботодавців. З цією метою з 2018 р. запроваджено форсайтні сесії — сучасну форму інтерактивної взаємодії між стейкхолдерами, що дає змогу: аналізувати перспективи розвитку П(ПТ)О і ФПО; конструювати майбутні сценарії вирішення завдань середньо- та довгострокової перспективи; впливати на процес вироблення державної політики і планування; впроваджувати ініціативи для досягнення поставлених цілей. Серед питань, що розглядалися на форсайтних сесіях «VET Road» — вдосконалення змісту П(ПТ)О, забезпечення її якості, модернізації мережі закладів освіти, покращення фінансово-економічного забезпечення. Рекомендації сесій висвітлювалися на сайті Інституту й розсилалися всім її учасникам та в інституції, дотичні до формування змісту державної освітньої політики (Радкевич, & Єршова, 2023, с. 262).

У 2019-2021 роках в Інституті були здійснені наукові дослідження проблем розвитку публічно-приватного партнерства (далі — ППП) та проєктного менеджменту у сфері П(ПТ)О з використанням технологій стратегічного менеджменту, в ході яких було розроблено й оприлюднено низку наукових результатів, орієнтованих на активізацію діяльності різних груп стейкхолдерів П(ПТ)О: тенденції розвитку системи П(ПТ)О у 2011-2021 рр.; організаційно-педагогічні умови розвитку ППП у сфері П(ПТ)О з використанням технологій стратегічного менеджменту; проєктно-орієнтовану модель розвитку закладів освіти в ринкових умовах; технології (стратегічного управління закладом освіти, маркетингово-моніторингового супроводу управління ним як проєктно-орієнтованої організації, реалізації проєкту закладу П(ПТ)О); методики (розроблення стратегічного та інвестиційного плану розвитку закладу П(ПТ)О; визначення стану його проєктної діяльності); алгоритми (розроблення ефективних маркетингових комунікацій; процесу виокремлення стратегії розвитку закладу П(ПТ)О; взаємо-

дії закладів освіти з партнерами для реалізації проєктів ППП); база даних регіональних підсистем П(ПТ)О; чинники модернізації вітчизняної П(ПТ)О. Ці результати висвітлено у звітних інформаційно-аналітичних матеріалах (Радкевич, & Кравець, 2024, с. 96-97) і розіслані в усі інстанції, повноваження яких пов'язані з формуванням правової бази П(ПТ)О.

Важливим аспектом державної освітньої політики, що враховується в діяльності ІПО НАПН України, є **забезпечення балансу між складниками державної освітньої політики**. У першу чергу мова йде про забезпечення гармонії між символічним (декларація пріоритетів і значень П(ПТ)О та ФПО) й матеріальним складниками (їх практична імплементація через законодавче забезпечення розвитку П(ПТ)О та ФПО матеріальними й фінансовими ресурсами). Змістове наповнення символічного складника досягається через визначення цілей і напрямів розвитку П(ПТ)О та ФПО, представлених у актах загальнодержавного й регіонального значення, статутних документах Інституту (концепції, стратегії, програми), сформульованих у висновках наукових досліджень, оприлюднених у рекомендаціях, підготовлених за результатами численних науково-практичних заходів тощо. Для досягнення балансу між символічним і матеріальним складниками державної освітньої політики Інститут не лише визначає певні ідеальні образи освітніх феноменів, але й бере активну участь у науковому обґрунтуванні дієвих механізмів їх «матеріалізації». Зокрема, практична імплементація символічного складника досягається через участь учених Інституту в громадському обговоренні важливих для розвитку системи освіти законопроєктів («Про фахову передвищу освіту» (2019), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій» (2020), «Про повну загальну середню освіту» (2021), «Про внесення змін до закону України «Про освіту» (2021), «Про освіту дорослих» (2021), «Про внесення змін до Закону України «Про професійну освіту» (2021-2024), «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» (2021) тощо) та постанов Кабінету Міністрів України («Про схвалення Концепції з розвитку цифрових прав дітей та затвердження плану заходів з її реалізації» (2021), «Про затвердження Порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів» (2021), «Про затвердження Державної цільової програми розви-

тку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року» (2021), «Про затвердження плану заходів щодо популяризації природничих наук та математики до 2025 року» (2021) тощо).

Гармонізації символічного та матеріального аспектів державної освітньої політики сприяє також експертна діяльність науковців Інституту як членів і консультантів в агентствах, експертних радах, комісіях, комітетах, зокрема в таких, як: Міжвідомча рада з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук; Наукова рада Міністерства освіти і науки України (Секція 19 «Педагогіка, психологія, проблеми молоді та спорту»); Національний фонд досліджень України; Рада з питань професійної орієнтації населення; Конкурсна комісія з відбору підручників (посібників) для закладів П(ПТ)О; Програма ООН із відновлення та розбудови миру з питань управління закладами П(ПТ)О; Український центр оцінювання якості освіти; експертна комісія з професій торгівлі, сфери послуг, харчової промисловості та туристичної діяльності МОН України; Національне агентство кваліфікацій.

Учені Інституту є також активними членами різних робочих груп, серед яких:

- парламентського комітету з питань освіти і науки з визначення концептуальних засад і підготовки проєкту рекомендацій парламентських слухань на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу: завдання освіти і науки» (2019);
- МОН України (щодо підготовки законопроєктів «Про професійну освіту» (2020-2024); «Про фахову передвищу освіту» (2018-2019); з розроблення Стратегії розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період 2023 року);
- Директорату професійної освіти МОН України з підготовки проєкту методики розроблення стандартів П(ПТ)О на компетентнісній основі;
- Державної служби якості освіти (з розроблення проєкту рекомендацій закладам П(ПТ)О щодо організації та функціонування внутрішньої системи 267 якості освіти; з розроблення критеріїв, індикаторів та інструментарію для самооцінювання освітніх і управлінських процесів);
- Інституту професійних кваліфікацій з аналізу потреб ринку праці, викликів та можливостей на території Східної України;
- Інституту професійної освіти НАПН України: з аналізу стану формування енергоефективної компетентності кваліфікованих робітників будівельної, енергетичної та зварювальної сфер; дослідження стану мережі закладів П(ПТ)О та ФПО;

розроблення й оновлення професійних стандартів («Педагог професійного навчання», «Майстер виробничого навчання», «Методист закладу П(ПТ)О»; «Майстер ресторанного обслуговування»; «Майстер з пошиття одягу», «Монтажник систем утеплення будівель», «Косметик», «Перукар (перукар-модельєр)», «Манікюрник. Педикюрник», «Візажист. Візажист-стиліст», «Майстер з монтажу, обслуговування, ремонту та налагодження теплових насосів») (Кравець, 2024).

Експертний рівень учених Інституту визначається їхнім активним залученням до експертизи *наукових досліджень* як рецензентів, експертів, опонентів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата й доктора наук та доктора філософії. Фахівці Інституту є членами спеціалізованих учених рад із присудження наукових ступенів кандидата /доктора наук і разових спеціалізованих учених рад із присудження наукового ступеня доктора філософії, що діють у наукових установах і закладах вищої освіти України. Науковці Інституту беруть участь у проведенні науково-методичної експертизи навчальної літератури, засобів навчання й навчального обладнання для надання грифів і свідоцтв МОН України, у роботі галузевих і предметних комісій із надання грифу.

Окрема увага вчених Інституту зосереджена на *гармонізації цільового* (очікувані результати) і *процедурного* (конкретні заходи щодо їх реалізації) *компонентів державної освітньої політики у сфері П(ПТ)О та ФПО*.

Цільовий компонент представлено в ст. 5 Закону України «Про фахову передвищу освіту» (2019) та «Очікуваних результатах» Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіти» на період до 2027 року (2019), що передбачають створення умов для: реалізації принципу навчання впродовж життя; зростання привабливості П(ПТ)О та ФПО; підвищення соціального статусу педагогічних працівників; посилення співпраці закладів П(ПТ)О з роботодавцями та бізнес-партнерами, підготовки конкурентоспроможного людського капіталу, інтеграції системи освіти України в Європейський освітній простір, тощо.

Процедурний компонент має бути реалізований у процесі втілення в життя завдань Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки (2021). Міністерству освіти і науки України разом із іншими заінтересованими

органами державної влади було доручено у тримісячний строк розробити й подати Кабінетові Міністрів України проект Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки. Попри те, що провідні наукові інституції України, зокрема й учені ІПО НАПН України, активно долучалися до формування змісту як зазначеної Концепції, так і програми з її реалізації, цього важливого процедурного кроку в реалізації державної освітньої політики так і не було завершено. Водночас учені ІПО НАПН України з метою реалізації зазначених цілей державної освітньої політики і стратегій розвитку наукової установи упродовж багатьох років здійснюють наукове керівництво організацією експериментальної роботи в закладах П(ПТ)О та ФПО (Радкевич, & Єршова, 2024) і провадять освітню діяльність (через реалізацію освітньо-наукової та освітньо-професійної програм підготовки докторів філософії (з 2016 р. за спеціальністю «015 Професійна освіта») і магістрів (з 2018 р. за спеціальністю «011 Освітні, педагогічні науки») та організацію курсів підвищення кваліфікації), що сприяє посиленню процедурного компонента державної освітньої політики. Заявлені в освітніх програмах компетентності й результати навчання передбачають підготовку здобувачів освіти як активних учасників освітніх реформ, агентів змін, соціально відповідальних за результати прийняття пов'язаних із освітою стратегічних рішень (Кулалаєва та ін., 2022).

Програми курсів підвищення кваліфікації, що проводяться в ІПО НАПН України, орієнтовані на ознайомлення слухачів із конкретними практико-орієнтованими педагогічними інноваціями, доступними для впровадження в систему вітчизняної П(ПТ)О та ФПО. Програми курсів розраховані на: педагогічних і науково-педагогічних працівників, які викладають у закладах П(ПТ)О і ФПО або готують майбутніх викладачів професійної освіти і навчання в ЗВО, підприємств та установ, котрі реалізують державну політику в галузі освіти у межах спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки», галузі знань «01 Освіта/Педагогіка» за спеціалізаціями: «Педагогіка вищої школи», «Освітній проектний менеджмент», «Коучинг і тьюторинг», «Інноваційна освітня діяльність». Завдання курсів підвищення кваліфікації передбачають: формування філософсько-світоглядних орієнтирів, що визначають гуманістичні цінності освіти; опанування методології психологічної та педагогічної наук; поглиблення теоретичної зага-

льної та фахової підготовки; засвоєння новітніх педагогічних технологій; проектування освітніх систем, що розвиваються; розвиток інноваційного мислення; підвищення рівня професійної та педагогічної майстерності; набуття практичних навичок викладання та здійснення психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб і здобувачів з особливими освітніми потребами; розвиток управлінської компетентності керівників закладів освіти; вдосконалення комунікативної і цифрової культури; підвищення рівня професійної підготовки задля здійснення психологічного супроводу кар'єрного зростання суб'єктів освітніх процесів та наукового консультування в сфері освіти; розвиток умінь організовувати педагогічну взаємодію на засадах соціального партнерства (Радкевич, ред., 2023, с. 202-205).

Особливу увагу в змісті модулів приділено питанням реалізації освітніх реформ, планування (проектування) та здійснення професійно-педагогічної діяльності на засадах наукової та освітньої інноватики, ефективного застосування механізмів реалізації компетентнісного підходу в закладах освіти. Зміст модулів забезпечує вдосконалення набутих компетентностей на основі актуалізації та активізації набутого досвіду, професійних знань, умінь та професійно значущих якостей і здатностей слухачів: комплексно розв'язувати проблемні ситуації і суперечності професійної діяльності; критично осмислювати інформацію з різних джерел та генерувати актуальні ідеї реформування освітнього простору; виявляти креативність та ініціативність; здійснювати критику і самокритику, гармонізувати дії з іншими суб'єктами освітнього процесу; розвивати власний емоційний інтелект; проявляти когнітивну гнучкість тощо. Відповідно до індивідуальних потреб і можливостей слухачі курсів підвищення кваліфікації самостійно обирають змістові модулі варіативної складової освітньої програми, строки навчання за окремими модулями та отримують сертифікати з короткострокового підвищення кваліфікації. Зміст інваріантного й варіативного складників розробляють співробітники Інституту з урахуванням індивідуальних потреб науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти, підприємств і установ, що реалізують державну політику в галузі освіти. Вибіркові модулі пропонують слухачам на вибір за дистанційною формою навчання.

Упродовж останніх десяти років під науковим керівництвом учених Інституту було завершено

27 експериментів всеукраїнського рівня (Радкевич, ред., 2018; Радкевич, & Єршова, 2023, с. 120-192; Радкевич, & Єршова, 2024), в ході яких розроблялися й упроваджувалися численні методики й педагогічні технології для вдосконалення різних аспектів розвитку вітчизняної професійної освіти, а саме: запровадження дистанційного і змішаного навчання, елементів дуальної форми здобуття освіти, компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців, розвитку в молоді професійної, кар'єрної, підприємницької, енергоефективної та інших компетентностей тощо. Як показує практика, експерименти всеукраїнського рівня сприяють розширенню автономії закладів освіти, дають змогу розробити і впровадити конкретні заходи для практичної реалізації шляхів і способів розв'язання актуальних освітніх проблем, визначених Концепцією Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки, по суті, компенсуючи нині юридично обмежений функціонал процедурного компонента державної політики у сфері П(ПТ)О. Серед розроблених і апробованих під науковим керівництвом учених Інституту експериментальних заходів — створення мережі центрів кар'єри для формування в молоді кар'єрної та підприємницької компетентностей; відкриття в закладах П(ПТ)О маркетингових служб для підвищення іміджу педагогів і закладів освіти та сприяння досягненню стабільності їх контингенту; розвиток системи дистанційного навчання для розвитку індивідуальних освітніх траєкторій учнівської молоді в умовах пандемії й воєнного стану; вдосконалення інформаційно-освітнього середовища для забезпечення інноваційності, доступності, прозорості, гнучкості і відкритості освітнього процесу в умовах війни та соціально-економічної нестабільності тощо.

У площині наукових пріоритетів учених ІПО НАПН України є також завдання з досягнення *гармонійності регулятивного складника державної освітньої політики (система оцінювання і контролю) й дерегулятивного (механізми сприяння)*. Це окреслено в Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіти» на період до 2027 року (2019), зокрема, в завданнях щодо формування нового іміджу випускників системи П(ПТ)О через формування їх конкурентоспроможності та мобільності на ринку праці. З цією метою у процесі

розроблення освітніх стандартів на компетентнісній основі вченими Інституту вперше було створено Концепцію стандартизації професійної освіти молодших спеціалістів у коледжах і технікумах (Каленський, 2018, с. 135) та відповідні методики (розроблення освітніх стандартів; формування змісту освіти; вибору педагогічних технологій; вимірювання результатів навчання). У цьому контексті важливими є також напрацювання щодо розроблення методичних засад оцінювання якості підготовки фахівців у закладах ФПО (принципи оцінювання якості; педагогічні умови, методика оцінювання компетентностей/освітніх результатів), що оприлюднені в методичному (Лузан та ін., 2021) і практичному (Лузан, ред. 2022) посібниках та методичних рекомендаціях (Лузан та ін., 2022). Проведене дослідження доводить, що для об'єктивного й надійного оцінювання якості підготовки фахівців у фаховому коледжі має функціонувати методична система, яка структурно й функціонально спрямована на розвиток готовності педагогічних працівників здійснювати ефективну діагностику компетентнісних досягнень здобувачів освіти на всіх етапах опанування ними освітньо-професійної програми.

Нарешті дуже важливим напрямом участі вчених в реалізації державної політики у сфері П(ПТ)О та ФПО є **сприяння її прогностичності**, передбачення всіх можливих наслідків від практичної реалізації сформульованих освітніх цілей і завдань. Ученими Інституту на основі аналізу нормативно-правових джерел, матеріалів і рекомендацій міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, вебінарів, публікацій у фахових друкованих та електронних виданнях було сформовано перелік внутрішніх і зовнішніх викликів, проведено експертне оцінювання їх значущості, обґрунтовано детерміновані ними проблеми і сформульовано пропозиції щодо їх вирішення (Радкевич, & Єршова, 2022). До найважливіших зовнішніх викликів віднесено: бойові дії у багатьох українських регіонах, зростання небезпеки по всій території країни, загострення кадрового дефіциту на вітчизняному й зарубіжних ринках праці, потужна еміграція, що через затягування воєнного конфлікту ризикує трансформуватися у довготривалу трудову міграцію з України; трансформацію світових ринків праці, зумовлену зміною енергетичної парадигми, запровадженням раціональних моделей споживання і виробництва, активізацією «зеленої політики», що посилюватиме спричинені війною

екологічні та енергетичні проблеми України; інтенсивний перехід розвинених країн світу на новий технологічний уклад і цифрову економіку, що критично дисонує з можливостями зруйнованої української економіки.

Основними *внутрішніми* викликами визнано: руйнацію логістичних шляхів; зупинку виробничих потужностей, високий рівень безробіття серед молоді, дефіцит кваліфікованих робітників для сучасного воєнно-промислового комплексу; запит суспільства та економіки на систему професійної освіти нової якості, здатну кадрово забезпечити реалізацію освітніх проектів плану відновлення України). Виявлено проблеми, що в умовах гібридної і збройної війни та соціально-економічної нестабільності можуть становити найбільшу загрозу для різних сфер життя української держави:

- для національних інтересів України (низька якість професійної підготовки педагогів закладів професійної освіти; недостатнє забезпечення освітніми програмами розвитку критичності мислення сучасної молоді; несистемність соціогуманітарної освіти і недостатній рівень розвитку цифрової культури й цифрової компетентності педагогів і здобувачів освіти);
- економічної безпеки (невідповідність якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасних роботодавців, недостатня сформованість підприємницької, кар'єрної, самоосвітньої компетентностей випускників; низький рівень профорієнтаційної роботи; низькі темпи впровадження дуального навчання; недосконала система управління закладами освіти);
- екологічної та енергетичної незалежності (низький рівень енергозберезувальної та екологічної компетентностей випускників закладів освіти, недостатня мотивація партнерів до участі в модернізації освітньої сфери).

Виокремлено також проблеми, загрозливі безпосередньо для функціонування системи П(ПТ)О: затягування процедури ухвалення Закону України «Про професійну освіту», що ускладнює проведення необхідних освітніх реформ; нестабільне становище НМЦ ПТО, що є важливою інтелектуальною ланкою в комунікації із закладами П(ПТ)О; недостатній обсяг фінансування закладів П(ПТ)О, повільні темпи відновлення їх інфраструктури, зниження якості кадрового складу педагогів у внутрішньо переміщених закладах освіти, що стримують провадження інноваційної освітньої діяльності в системі професійної освіти; зумовлене

затяжною війною емоційне вигорання й демотивація значного числа педагогів і здобувачів освіти, що негативно впливає на якість професійної підготовки майбутніх фахівців.

Для посилення прогностичності діяльності наукової установи у процесі відкриття нових наукових досліджень обов'язково визначаються очікувані результати, прогнозується їхня ймовірна педагогічна й соціальна ефективність. Зважаючи на озвучені виклики і проблеми, вченими Інституту передбачено, зокрема, що впровадження в закладах освіти консультування з молодіжного підприємництва сприятиме задоволенню індивідуальних освітньо-професійних потреб здобувачів П(ПТ)О, підвищенню якості їхньої професійної підготовки; забезпеченню безперервної, відкритої освіти впродовж життя; вдосконаленню підприємницької компетентності; зростанню готовності до відкриття й ведення власної справи; зниженню рівня безробіття шляхом стимулювання самозайнятості населення; пришвидшенню процесів повоєнного відновлення та розвитку вітчизняної економіки. Системне впровадження розроблених нашими вченими методик використання цифрових технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців сприятиме наближенню якості їх навчання до потреб цифрової економіки, скороченню існуючого на вітчизняному ринку праці кваліфікаційного розриву, насиченню воєнного ринку праці компетентними і конкурентними робітничими кадрами, формуванню особистості SMART-людини, яка досконало володіє цифровими технологіями для пошуку й аналізу інформації; вдосконаленню професійної компетентності педагогічних працівників. Упровадження педагогічних інновацій з розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів дасть змогу підвищити рівень їхньої професійної майстерності, уможливить створення в закладах освіти безпечного освітнього середовища в особливих умовах професійної діяльності (пандемія, воєнний стан, повоєнне відновлення).

SWOT-аналіз та прогностичні висновки й рекомендації є важливим компонентом роботи науково-практичних заходів Інституту, розміщених у [спеціальному розділі](#) його офіційного сайту. Крім того, до Плану відновлення України увійшли два національні проекти, концепцію яких було розроблено вченими Інституту: «Єдина система професійної освіти. Об'єднання професійно-технічної та фахової передвищої освіти» та «Ефективна мере-

жа закладів професійної освіти для повоєнних потреб особистості, суспільства, економіки».

Отже, у XXI столітті перед українською системою освіти й Інститутом професійної освіти НАПН України як науковою установою, що п'ятнадцять з тридцяти трьох років Незалежності України здійснює науково-методичний супровід розвитку її професійної і фахової передвищої освіти, постали дуже складні зовнішні і внутрішні виклики. Найбільшим таким викликом стала відкрита збройна агресія РФ проти України, що призвела до значних інфраструктурних і кадрових втрат, докорінно змінивши погляди на пріоритети розвитку професійної і фахової передвищої освіти повоєнного часу. Очевидно, що їх якісний аналіз та своєчасне реагування на виявлені проблеми мають стратегічне значення для формування ефективної державної освітньої політики, спроможної захищати національні інтереси, забезпечувати кадрову, інформаційну, економічну, екологічну, енергетичну безпеку України, розвивати й модернізувати вітчизняну професійну і фахову передвищу освіту відповідно до потреб воєнного часу і повоєнного відновлення. Наукова спільнота ІПО НАПН України не лише повсякчас демонструє усвідомлення надважливості своєї участі у формуванні й реалізації державної освітньої політики в умовах модернізації вітчизняної системи професійної і фахової передвищої освіти та необхідності підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах війни й повоєнного відновлення України. Це усвідомлення виявляється також у конкретних діях, заходах, висновках, рекомендаціях, кінцевих результатах, їх упровадженні в систему вітчизняної освіти й готовності вчених до відкритого наукового діалогу з владою і суспільством. Розуміння необхідності наукового системного й паритетного підходу до формування й реалізації державної освітньої політики має також бути надважливим стимулом не лише для науковців, але й освітніх менеджерів усіх рівнів управління вітчизняною системою освіти. Історія українського народу неспростовно доводить, що ця єдність є неодмінною умовою матеріалізації освітньої цілі національної ідеї Незалежної України — формування вільних, гідних, професійно компетентних, самозарадних громадян, спроможних ефективно захищати демократичні основи державного устрою, сприяти відновленню України, зміцненню її економіки, посиленню безпеки, забезпеченню сталого розвитку українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авдієнко, М.О. (1927). *Народня освіта на Україні*. Харків: Урядова друкарня ім. Фрунзе. <https://library.vn.ua/e-library/katalog/avdienko-m.-o.-narodnya-osvita-na-ukraini>
- Альберштейн, А., & Ястржембський, В. (1929). *Система народньої освіти*. [б.м.]: ДВУ.
- Баланс бюджет (2022, 25 січня). *Державна цільова програма розвитку професійної освіти на 2022-2027 роки: проєкт МОН*. <https://budget.uteka.ua/ua/publication/budget-news-45-novosti-zakonodatelstva-budget-219-gosudarstvennaya-celevaya-socialnaya-programma-razvitiya-professionalnogo-obrazovaniya-na-2022-2027-gody-proekt-mon>
- Бородієнко, О. (2018). Забезпечення якості підготовки педагогів професійного навчання: аналіз зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, 152-161. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.152-161>
- Вороніна-Пригодій, Д., & Кравець, С. (2022). Регіональні особливості європейської системи державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. *Професійна педагогіка*, 1(24), 42-50. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.42-50>
- Верховна Рада України (2011, 18 липня). *Професійно-технічна освіта України у 1991-2011 роках (перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали)*. В.П. Головінов (ред.). https://kno.rada.gov.ua/news/Inform-analit_mat/VI_skl/72952.html
- Єршова, Л. (2006). *Жіноча освіта на Волині*: монографія. Житомир: Полісся, 297-354.
- Єршова, Л. (2018). Трансформація системи цінностей учнівської і студентської молоді в контексті реформування вітчизняної професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, 162-168. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.162-168>
- Єршова, О. (2022). Імплементация європейського досвіду формування цифрових компетентностей у систему освіти України. *Професійна педагогіка*, 1(24), 289-297. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.289-297>
- Закатнов, Д. (ред.). 2023. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу: монографія. *Інноваційна професійна освіта*, 1(8). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/978-617-95325-0-4/8>
- Інститут професійної освіти НАПН України. (2024). *Довідкові видання*. <https://ivet.edu.ua/dovidkova-naukova-produkcziya/>
- Кабінет Міністрів України. (2006, 27 березня). *Про утворення Інституту професійно-технічної освіти* (160-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2006-p>
- Кабінет Міністрів України. (2019, 12 червня). *Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року* (419-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p>
- Кабінет Міністрів України. (2021, 9 грудня). Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки (1619-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-p>
- Каленський, А.А. (ред.). (2018). *Стандартизація професійної освіти: теорія і практика*: монографія. Житомир: «Полісся».
- Кравець, С.Г. (2024). Центр сучасних професій і технологій навчання Інституту професійної освіти НАПН України як осередок партнерської взаємодії: Доповідь на засіданні Вченої ради Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, 27 травня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1-9. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6147>
- Кремень, В.Г. (ред.) (2011). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (до 20-річчя Незалежності України)*. Київ: Педагогічна думка.
- Кремень, В.Г. (ред.) (2016). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Київ: Педагогічна думка.
- Кремень, В.Г. (ред.) (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія (До 30-річчя незалежності України)*. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Кремень, В.Г. (ред.) (2024). *Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2023 р.* Київ: НАПН України. <https://doi.org/10.37472/zvit2023>
- Кручек, В. (ред.) (2023). Методичні основи розвитку професійної компетентності майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти: монографія. *Інноваційна професійна освіта*, 4(11). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/13/12>
- Кулалаєва, Н. (ред.) (2023). Методичні засади впровадження елементів дуальної форми навчання в професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, машинобудівної галузей, сфери обслуговування та громадського харчування: монографія. *Інноваційна професійна освіта*, 3(10). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/11/10>
- Кулалаєва, Н.В., Єршова, Л.М., Базиль, Л.О., Алексеева, С.В., Кравець, С.Г., & Майборода, Л.А. (2022). Освітньо-наукова програма «Професійна освіта». Київ: Інститут професійної освіти НАПН України. https://ivetua-my.sharepoint.com/:w:/g/personal/info_ivet_edu_ua/EVGKcdeDUJ5Jo7M91KdazMAB-bo9bROwezfd2f0fqTVzYQOQ?e=3Hwde4
- Лікарчук, І.Л. (1999). *Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки)*. Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

- Лузан, П. (ред.). (2022). *Оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти аграрної, будівельної та машинобудівної галузей* : практичний посібник. Київ: ІПО НАПН України.
- Лузан, П., Каленський, А., Пашенко, Т., Мося, І., & Ямковий, О. (2021). *Методичні основи оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти* : методичний посібник. Житомир: «Полісся».
- Лузан, П., Лапа, О., Пашенко, Т., Мося, І., Ваніна, Н., & Остапенко, А. (2022). *Методичні рекомендації щодо розроблення валідних тестів у закладах фахової передвищої освіти*. Київ: ІПО НАПН України.
- Міністерство освіти і науки України. (2000, 20 червня). *Про затвердження Положення про вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти* (225). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0442-00>
- Ничкало, Н. (2004). *Протехосвіта України: ХХ століття* : енциклопедичне видання. Київ: Видавництво АртЕк.
- Ничкало, Н.Г. (2008). *Трансформація професійно-технічної освіти України*. Київ: Педагогічна думка.
- Ничкало, Н.Г. (2014). *Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів* : монографія. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова.
- Олефіренко, Т., Пригодій, М., & Вороніна-Пригодій, Д. (2022). Європейський досвід підготовки учителів закладів загальної освіти (на прикладі Німеччини, Франції та Італії). *Професійна педагогіка*, 1(24), 94-103. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.94-103>
- Пеша, І. (ред.) (2019). *Молодь на ринку праці: навички ХХІ століття та побудова кар'єри* : інформаційно-аналітичні матеріали. Київ: Мін-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist_shorichni_dopovidi_shorichnadorovid-pro-stanovishe-molodi.pdf
- Попова, В. (2022). Економічні передумови запровадження державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти в Україні. *Професійна педагогіка*, 1(24), 101-110. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.101-110>
- Попова, В., & Попов, В. (2022). Роль науки і освіти у формуванні суб'єктності України у процесі входження в європейський простір. *Професійна педагогіка*, 2(25), 45-57. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.45-57>
- Пригодій, М. (2019). Аналіз стану підготовки педагогічних працівників до використання SMART-технологій в освітньому процесі. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. *Професійна педагогіка*, 18, 137-142. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.137-142>
- Пригодій, М. (ред.) (2022). Методичні основи розроблення SMART-комплексів для підготовки кваліфікованих робітників аграрної, будівельної і машинобудівної галузей : монографія. *Інноваційна професійна освіта*, 6(7). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/20/23>
- Пузанов, М.Ф., & Терещенко, Г.И. (1980). *Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР*. Київ: Вища школа.
- Радкевич, В. (2020a). Науково-педагогічний аналіз реформування професійно-технічної освіти на початку незалежності Української держави (1991-2000 рр.). *Професійна педагогіка*, 2(19), 142-153. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.19.142-153>
- Радкевич, В. (2020b). Тенденції трансформаційних змін професійної освіти в добу незалежності України. *Професійна педагогіка*, 1(20), 176-184. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.176-184>
- Радкевич, В. (2021). Модернізація професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до потреб суспільства та вимог ринку праці. *Професійна педагогіка*, 2(23), 4-18. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.23.4-18>
- Радкевич, В. (2022a). Інститут професійної освіти НАПН України: від наукових досліджень – до кращих освітніх практик. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/267/325>
- Радкевич, В. (2022b). Тенденції розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу. *Професійна педагогіка*, 2(25), 4-13. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.4-13>
- Радкевич, В. (2023). Наукова і науково-організаційна діяльність Інституту професійної освіти НАПН України та перспективи його розвитку (2018-2022 рр.): За результатами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 18 травня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1-26. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5130>
- Радкевич, В. (ред.) (2018). *Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. У 5-ти ч. Ч.3: Експериментальна діяльність*. Київ: Інститут ПТО НАПН України.
- Радкевич, В. (ред.). (2021). *Професійна (професійно-технічна) освіти України: початок ХХІ століття* : Енциклопедичне видання. Житомир: «Полісся». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733565/>
- Радкевич, В. (ред.) (2023). Діяльність Інституту професійної освіти НАПН України у 2023 році : монографія. *Інноваційна професійна освіта*, 2(15). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/19/22>
- Радкевич, В., & Єршова, Л. (2019). *Професійна (професійно-технічна) та фахова передвища освіта* : інформаційно-аналітичні матеріали. Житомир: «Полісся».
- Радкевич, В.О., Бородієнко, О.В., & Кравець, С.Г. (2021). *Професійна (професійно-технічна) освіта України в контексті євроінтеграційних процесів (порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу)* : науково-аналітичні матеріали. Київ: ТОВ «ТРОПЕА».
- Радкевич, В., & Єршова, Л. (2022). Стан готовності системи професійної освіти до протидії реальним і потенційним загрозам національній безпеці та

- національним інтересам України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. *Професійна педагогіка*, 1 (24), 4-17. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.4-17>
- Радкевич, В.О., & Артюшина, М.В. (ред.). (2017). *Професійно-технічна освіта: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами констатувального етапу досліджень*. Київ: ІПТО НАПН України.
- Радкевич, В., & Єршова, Л. (ред.) (2021). *Професійна (професійно-технічна) та фахова передвища освіта: інформаційно-аналітичні матеріали*. Житомир: Полісся.
- Радкевич, В., & Єршова, Л. (ред.) (2023). *Інститут професійної освіти НАПН України (2018-2022): довідник*. Київ: Видавництво Людмила.
- Радкевич, В., & Єршова, Л. (ред.) (2024). Науково-методичне забезпечення експериментальної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти (2019-2024): інформаційно-аналітичні матеріали до звіту Інституту професійної освіти НАПН України на засіданні Президії НАПН України від 16 травня 2024 р. *Інноваційна професійна освіта*, 3(16). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/15/14>
- Радкевич, В.О., & Кравець, С.Г. (ред.) (2024). Розвиток проєктного менеджменту в закладах професійної (професійно-технічної) освіти у вітчизняній і зарубіжній практиці: монографія. *Інноваційна професійна освіта*, 4(17). <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/18/19>
- Селецький, А. (2011а). До питання про періодизацію розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні. *Молодь і ринок*, 5, 42-48.
- Селецький, А. (2011b). Історіографія класифікацій організаційно-педагогічних форм з підготовки робітничих кадрів в Україні в останній чверті XIX – на початку XX ст. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. *Професійна педагогіка*, 2, 82-93. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2011.2.82-93>
- Селецький, А. (2012). Чинники генезису нижчої професійної освіти в Україні (друга половина 20-х – перша половина 30-х років XX ст.). *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи*, 2, 202-216.
- Сірополко, С. (1927). *Українізація професійної освіти на Советській Україні*. Тризуб, 96.
- Сірополко, С. (1934). *Народна освіта на Советській Україні*. Варшава: Укр. наук. ін-т.
- Сірополко, С. (1937). *Історія освіти в Україні*. Львів: Накладом Тов-ва «Взаємна поміч укр. вчительства».

THE INFLUENCE OF THE INSTITUTE OF VOCATIONAL EDUCATION OF NAES OF UKRAINE ON FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY IN WORKING PERSONNEL TRAINING

Scientific report on the 33rd anniversary of Ukraine's Independence

Valentyna Radkevych

DSc in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Director, Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article highlights the formation in independent Ukraine of a new state policy on vocational education, aimed at the needs of the digital market economy. It also shows the influence of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine on forming and implementing the policy in the field of working personnel training. The author analyses the educational documents that reflected the ideology and policies of Ukraine, causing certain changes in the development of vocational and professional higher education (determining the strategy for the development of vocational education, forming a new network of its institutions, developing a system of content updating and quality assurance, improving the training and professional development of teaching staff, organising scientific and methodological support). The activities of the Institute are presented in several important hypostases (as an agent of influence on the formation of the content of the state policy in the field of vocational and professional pre-higher education of Ukraine and as a subject of training new 'agents of change' to ensure systemic modernisation of vocational education and further sustainable development of Ukrainian society). The activities of the Institute are also presented in the areas of influencing the content of the state educational policy (studying the context of vocational education development; monitoring the current state of vocational education; ensuring a balance between the components of the state educational policy in the field of workforce training; promoting the improvement of the legal framework for the development of education; participation in educational forecasting). The article shows the importance of the implementation of the principles of humanization and humanitarianization in the vocational training of future specialists during wartime in order to accelerate the post-war recovery of the national economy and further sustainable development of Ukrainian society.

Keywords: vocational education; professional pre-higher education; working personnel training; Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine.

Дата публікації: 24 серпня 2024 р.